

ГЛАСНИК

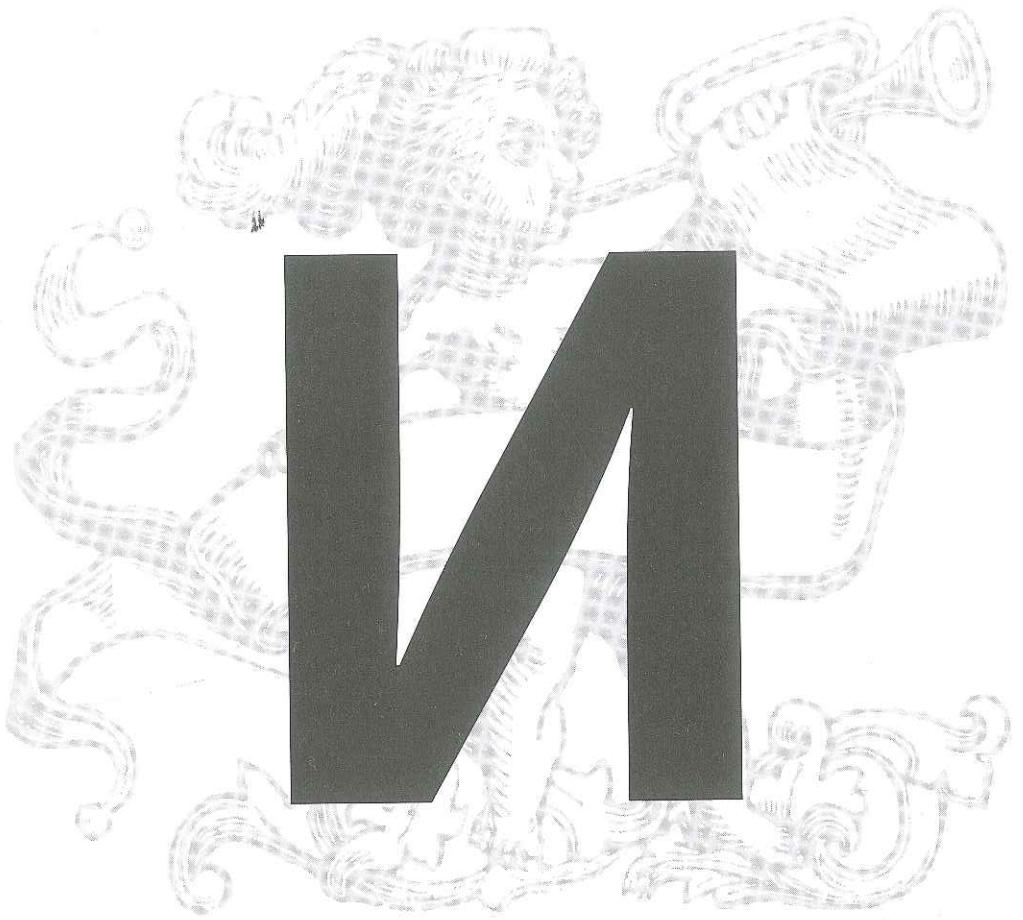
МУЗЕЈА БАНАТ

Прилози за науку, уметност и културу

број 20

Панчево
2018.

ИСТОРИЈА

Nr. 215

SCHUL-ZEUGNIS

der k. k. vollständigen Unter-Realschule zu PANCISOVA.

Boskovic' Vladanac, geboren am Pancsova
in der Militärschule zu n. Halyjzin,

Schüler der ersten Klasse erhält hiermit über das zweite
Semester des Schuljahres 1863 ein Zeugnis der zweiten
Klasse.

Kokazion: Unter 40 Schülern der zweiten Klasse.
Sittliches Betragen hervorragend
Aufmerksamkeit hervorragend
Fleiß hervorragend

Leistungen in den einzelnen Unterrichtsgegenständen:

Religionslehre	hervorragend
Deutsche Sprache	hervorragend
Serbische Sprache	hervorragend
Geografie und Geschichte	hervorragend
Arithmetik	hervorragend
Geometrische Anschauungslehre	hervorragend
Naturgeschichte	hervorragend
Naturlehre	hervorragend
Geometrisches Zeichnen	hervorragend
Schön schreiben	hervorragend
Äußere Form der schriftlichen Arbeiten	hervorragend
Zahl der veräumten Lehrstunden:	hervorragend

Pancsova, den 19. August 1863.

[Signature]
Kol. Sch. Direktor.

Der Klassenvorstand

[Signature]
Klassenvorstand

Mojzes Athanasjevits
Cathol.

[Signature]

[Signature]
Klassenvorstand

[Signature]
[Signature]
[Signature]

Никола Конески¹

РЕГИОНАЛНИ ЦЕНТАР ЗА ТАЛЕНТЕ
„МИХАЈЛО ПУПИН“, ПАНЧЕВО

УЧИТЕЉИ И УЧЕНИЦИ НИЖЕ/ВИШЕ РЕАЛНЕ ШКОЛЕ У ПАНЧЕВУ ОД 1851. ДО 1872. ГОДИНЕ

Апстракт: Рад говори о свим учитељима који су радили у Нижој и Вишој реалној школи у Панчеву у периоду од 1851. до 1872. године. Такође, у раду су обухваћени многи ученици те школе који су касније постали „велики“ људи, односно они који су својом делатношћу превазишли локалне оквире. Међу мноштвом таквих ученика, рад посебну пажњу посвећује Лази Костићу, браћи Јовановић, Светозару Ивачковићу, Мити Петровићу, Мити Топаловићу, Ђорђу Вајферту, Урошу Предићу, Михајлу Пупину и другима.

Кључне речи: Нижа/Виша реална школа, Панчево, учитељи, ученици, 19. век

УВОД

Нижа, потом Виша реална школа у Панчеву била је „средња“ школа из које ће се касније развити панчевачка гимназија. Њу су похађали ученици након завршене Главне школе.² О прошлости гимназије „Урош Предић“ није довољно писано, бар не онолико колико би се очекивало узевши у обзир њен богат историјат и важне личности које су биле учитељи и ученици у њој. У литератури која се бави историјатом Гимназије,³ нарочито су запостављени управо учитељи и ученици, иако су они најважнији део

1 nikolakoneski31@gmail.com

2 Рад представља својеврстан наставак рада: Никола Конески, „Учитељи и ученици Главне школе у Панчеву од 1853. до 1871. године“, у: *Гласник музеја Банајиа: Прилози за науку, уметност и културу*, бр. 19 (2017). У оба рада је обрађивано школство, у истом периоду, тако да има сличности у раду и организацији ових школа, које су све до 1863. године биле повезане. Такође, како се Нижа/Виша реална школа похађала након завршене Главне школе, многи ученици су похађали обе школе.

3 Milan Todorović, Elza Heš, „Историја школа у Панчеву у XVIII и XIX веку“, I, *Informator* 21 (1987); Andrija M. Ognjanović, *Graničarske narodne škole i njihovi učitelji na teritoriji Vojvodine od 1774. do 1872. godine* (Novi Sad: Matica srpska, 1964); Арпад Лебл и др, *Панчевачка гимназија 1863/64-1963/64*, ур. Стојан Трумић (Панчево: Гимназија „Урош Предић“, 1964); Љиљана Алексић и др, *Гимназија „Урош Предић“ Панчево (1964-2004): прошлости, садашњости, будућности*, (Панчево: Гимназија „Урош Предић“, 2008).

сваке школе.⁴ Важне податке о учитељима, који до сада нису били познати, пронашли смо у Историјском архиву у Панчеву, нарочито у фонду Магистрата, али и у матичним књигама. Такође, и новине су нам послужиле у осветљавању живота и рада учитеља. О већини ученика које обрађујемо је писано и могу се пронаћи подаци о њима у литератури. Међутим, период њиховог школовања углавном је запостављен. Важан извор за ученике су уписнице ове школе. Оне нам потврђују да је одређена личност заиста била ђак те школе али нам дају и друге важне податке о њима. Нажалост, нису нам све уписнице сачуване, односно доступне.⁵

Током истраживања, спровели смо анкету у гимназији „Урош Предић“.⁶ Од укупног броја анкетираних (375) само 5 је знало да наведе три ученика Ниже/Више реалне школе. Предића и Пушина је навело 50,7% односно 39% али, на пример, да је и Лаза Костић био ученик те школе, знао је само 1 анкетирани. Само су 2 анкетирани ученика знала да наведу барем једног учитеља ове школе (Живковић, Кос). Такође, нису знали ни да је наставни језик у њој био немачки. Већина је заокружила српски језик као одговор. Ови резултати су разлог што је један од циљева овог рада да подстакне ученике да више размишљају, читају и знају о својој школи, као и све оне који су надлежни за унапређивање школства и квалитета школовања у Гимназији, да ученицима обезбеде систематско упознавање са прошлошћу њихове школе.

Период који обрађујемо започиње 1851. годином, када је основана Нижа реална школа и завршава се 1872. годином, када је школа променила име у *Царско-краљевска државна виша реалка*.⁷ Ради се о периоду, после Револуције, који је био испуњен променама у држави, које су се одражавале и на школе. Током шесте деценије 19. века у Монархији су Немци имали предност (Бахов апсолутизам). Наредну деценију обележиле су борбе против апсолутизма, преуређење државе која је сада (од 1867.

4 Више података о појединим учитељима Више реалне школе, у односу на остале радове, могу се наћи: Драгомир Мартиновић, Драгољуб Цуцић, *Научник, професор, изумишљив и родољуб - Михајло Идворски Пушин: илустрирана монографија* (Идвор: Дом културе „Михајло Пупин“, 2017). Више података о ученицима из Беле Цркве који су се школовали у Панчеву: Никола Конески, „Ученици из Беле Цркве који су се школовали у Панчеву у периоду од 1853. до 1873. године“, у: *Бела Црква и Банат: зборник шекстинова њоводом обележавања 300 година од оснивања Беле Цркве као савременој прага*, ур. Игор Вокоун, (Бела Црква: Народна библиотека, 2018), 33-51.

5 У ИАП се чувају и за истраживање су доступне уписнице које у целости покривају период од 1853. до 1858. године. За период након те године недостају многе важне уписнице. Нисмо успели да сазнамо да ли су оне изнеге из ИАП, односно каква је њихова судбина.

6 За спровођење анкете, али и за подршку и помоћ током школовања и сада током истраживања, захваљујемо професорима историје у Гимназији, Александру и Дубравки Ђорђевић.

7 Промена имена симболизује промене до којих је дошло у самој школи (почиње постепено потискивање немачких професора и долазак мађарских, мађарски језик добија све важније место у школи) али и у положају школе, јер се више није налазила у Војној граници, већ у угарском делу двојне Монархије. Пре промене имена (1872) званичан назив школе био је Царско-краљевска Виша реална школа (К.к. Oberrealschule), односно Царско-краљевска Нижа реална школа (К.к. Unterrealschule), до 1863. године.

године, Аустро-угарска нагодба) постала дуалистичка. Почетком седамдесетих година извршено је развојачење Војне границе и њено укључење у састав Угарске.⁸

НИЖА/ВИША РЕАЛНА ШКОЛА У ПАНЧЕВУ

Панчевачка Главна (Виша) школа (основана 1775. године, са три разреда) проширена је 1842. године четвртим разредом који се састојао из два годишта. Та два годишта Главне школе претворена су у дворазредну Нижу реалну школу, 1851. године. Она је проширена школске 1858/59. године, отварањем трећег разреда.⁹ Нижа реална школа је била, у погледу наставе, персоналних и административних питања, подређена Министарству рата у Бечу. Посредни органи су били Генерална команда, Бригада и магистрат Панчева. Врховну школску власт у Панчеву, у школско-педагошким питањима, имао је директор локалних школа.¹⁰ Изнад њега је био директор граничарских школа који је био надлежан над свим школама Српско-банатске границе.¹¹ Ова школа је 1863. године претворена у Вишу реалну школу која је била под непосредним надзором Бригаде. Она је потом проширена отварањем четвртог разреда а наредних година и петог и шестог. Коначно, седми разред је отворен 1871. године.¹² Годину дана раније, у школи је одржана прва матура (*испийи зрелосџи*).¹³

Два разреда којима је проширена Главна школа (1842), била су смештена у једној од кућа Георга Вајферта.¹⁴ Уговор о закупу са Вајфертом је истекао 1852. године да би потом за смештај Ниже реалне школе била закупљена кућа Лоренца Росмана.¹⁵ Од 1855.

8 Више о овом периоду, о Банатској војној граници и њеном укидању: Ивана Б. Спасовић, *Банатска војна граница и њено укидање 1872. године* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2004); Срећко Милекер, *Историја банатске војничке границе: 1764-1873* (репринт из 1926), (Панчево: Историјски архив у Панчеву, Књижара Прота Васа, 2004).

9 У литератури се може пронаћи податак да је трећи разред отворен 1857. године. Међутим, у сачуваним, доступним уписницама у ИАП, трећи разред Ниже реалне школе налазимо тек школске 1858/59. године. У школском извештају за месец мај 1858. године (летњи курс) нема трећег разреда, већ само два (ИАП, Маг. II 2306/1858.). Такође, Нижа реална школа је школске 1858/59. године добила три нова учитеља, што нам сведочи да је повећан фонд часова, односно отворен нови, трећи разред.

10 Директор локалних школа био је учитељ највишег разреда у Главној, потом Реалној школи. Он је имао дужност да чува школске књиге и реквизите, да извештава Магистрат о стању у школи (нпр. о болести појединих учитеља), да пријави почетак наставе, да одреди распоред испита у „немачким“ школама. На почетку периода који приказујемо, ову функцију је вршио Антон Чивић.

11 На почетку периода који приказујемо у раду, ову функцију је вршио Франц Унтервегер који је пре доласка на тај положај (1851) био учитељ и директор локалних школа у Панчеву.

12 Milan Todorović, Elza Heš, *nav. delo*, 38-82.

13 Пријавили су се тада за испит зрелости ученици који су завршили шести разред Више реалне школе: Стеван Барјактаровић, Емилијан Рада и Александар Галамбош из Панчева, као и Јосиф Билек из Бозовића и Карло Мартини из Титела. *Сви су испийиџници џропашени зрелима за џолазак шехнике*. „Испит зрелости“, *Панчевац*, 23.7.1870.

14 Приликом закупа зграде, наводи се као власник Георг Вајферт, али приликом истека уговора о закупу, као власник се наводи његов син Карл. Ради се о кући која се тада налазила у Школској улици (на углу данашњих улица Ђуре Јакшића и Николе Ђурковића).

15 Потом се помиње као власник те зграде Милош Шоповић, који ју је купио од Росмана. Зграда се налазила у улици која се данас зове Његошева. ИАП, Маг. II 2840/1852.

до 1859. године била је смештена у кући Живка Јовановића.¹⁶ Потом је премештена у војни магацин, на месту где се данас налази зграда Гимназије.¹⁷

Слика 1. Зграда у којој је била смештена школа, све до 1885. године (ИАП).

Настава се одвијала на немачком језику, преко кога се водила и администрација. Поред немачког, који се учио и као посебан предмет, у школи се учио и српски језик. Часове српског језика су држали: Трифун Лазић (1851-1863),¹⁸ учитељ Филиповић,¹⁹ Бранко Рајић. Такође, у школи су се учили још и француски, латински (као необавезни предмет) а од 1871. године уведен је и мађарски језик, као обавезни предмет.

Било је предлога да се у школи уведе настава за глувонему децу. За учитеља је тада предложен Кремингер²⁰ који је имао положен испит за учитеља глувонеме деце.²¹

16 ИАП, Маг. II5050/1859.

17 У тој старој згради је остала школа све до 1885. године, када је привремено пресељена да би се на месту те старе, трошне зграде подигла нова зграда у којој се данас налази Гимназија.

18 Више о Трифуну Лазићу: Никола Конески, „Учитељи и ученици Главне школе у Панчеву од 1853. до 1871. године“, 30.

19 ИАП, Маг. II425/1864.

20 Франц Кремингер се родио у Панчеву, 1836. године. У родном месту је завршио Главну школу и виши педагошки курс да би потом постао учитељски помоћник у панчевачкој Главној школи. Замањивао је тривијалног учитеља у Добрици 1853. године. Потом је студирао на Политехничком институту у Бечу да би 1860. године био постављен за учитеља у Реалној школи у Петрињи. Радио је потом и у Раковцу, Бечу. Више о Кремингеру: Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, V, (Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogošt. i nastavu, 1910), 449-451.

21 ИАП, Маг. III789/1863.

УЧИТЕЉИ НИЖЕ/ВИШЕ РЕАЛНЕ ШКОЛЕ У ПАНЧЕВУ

Наставници у Реалној школи носили су звање *учиџељ* (*lehrer*) иако су имали факултетску спрему, неки чак и докторат. Тек 1866. године, одлуком Министарства рата, дозвољено им је да користе звање *професор*.²² Они су били обавезни да у приликама као што су школске свечаности, јавни испити, званична богослужења, носе прописану униформу. Поред часова које су држали у школи, предавали су и „практичном годишту“ као и на педагошком курсу који се налазио при школи.²³ Држали су часове и у другим школама а организовали су и јавна предавања. Тако су учитељи предложили 1860. године да се организују редовна јавна предавања сваке недеље.²⁴ Предавали су у приватним школама за девојчице Елизабете Дамјановић,²⁵ Каролине Мулин,²⁶ Каролине Тонабауер,²⁷ Емилије Преведен.²⁸ Били су активни и у Ватрогасном друштву (Клеклер, Грасл и други) и Стрељачкој дружини. Поједини професори су писали књиге, као и чланке у годишњим школским извештајима.²⁹

Наставно особље по оснивању Ниже реалне школе (1851) били су учитељи који су пре тога радили у Главној школи: Чивић, Железни, Штумпе.

Антон Чивић рођен је 1797. године у Винковцима у Славонији. Био је римокатоличке вере.³⁰ Он је 1843. године премештен из Митровице у Панчево. После именовања Унтервегера за директора граничарских школа (1851), Чивић је унапређени постављен за локалног директора панчевачке Главне и Ниже реалне школе.³¹ Био је ожењен, па је тако 1853. године тражио одсуство за пут у бању Херкулес,³² намеравајући да прати

22 ИАП, Маг. II 1589/1866.

23 Milan Todorović, Elza Heš, *nav. delo*, 67-71.

24 Предавали би се следећи предмети: математика и аритметика (предавао би Грасл), технологија (Јевшенаг), експериментална физика (Книр), предавања о трговини и занатству (Хауер). ИАП, Маг. II 5028/1860.

25 У њеној школи су предавали следећи учитељи Реалне школе: Вас (слободно цртање и певање), Јевшенаг (природне науке), Велко (немачки језик, рачун, лепо писање), Грасл (географија, историја), Живковић (веронаука за ученице православне вере), Шнебергер (веронаука за ученице евангелистичке вере, француски).

26 У њеној школи су, поред Книра, радили и Фердинанд Мајер (лепо писање, цртање), Ђакон Рајић (православна веронаука, историја, географија).

27 У њеној школи су радили следећи учитељи Реалне школе: Тонабауер, Слезак, Софка, Клеклер, Хакл.Ивана Б. Спасовић, *Златна вредне: Образовање женске деце у Јужном Банату од 1874. до 1918. године* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2014), 113-115.

28 Предавали су: Рихтер (немачки језик), Шнебергер (светска историја, немачка литература), Слезак (природне науке), Софка (краснопис, цртање). Емилија Преведен-Кампијон, „Објава“, *Панчевац*, 1.2.1870.

29 Книр и Тонабауер су писали чланке за школски извештај 1864. године, Грасл (1865), Слезак (1867), Бранко Рајић (у извештају 1869. године је објавио текст *Досијије Обрадовић и Вук Сил. Караџић у српској Књижевности*), Клеклер (1869), Книр (1870), Јелинек (1871), Цајтел (1872). Milan Todorović, Elza Heš, *nav. delo*, 82.

30 ИАП, Маг. II 2025/1854.

31 Milan Todorović, Elza Heš, *nav. delo*, 63.

32 Бања Херкулес се налазила у близини Мехадје и Оршаве (данас у Румунији).

на лечење болесну супругу.³³ У Панчеву је радио све до 1857. године, када је унапређен и премештен на место директора граничарских школа у Карловцу.³⁴ Пензионисан је после 42 године рада, 1862. године, када је одликован од стране цара *крстиом за заслуге са круном*.³⁵ Умро је 1880. године у Кубину (Ковин).³⁶

Антон Железни, родом из места Телч у Моравској,³⁷ постављен је за учитеља цртања у четвртм разреду Главне школе у Панчеву 1843. године.³⁸ У Панчеву ће радити све до 1854. године, када је премештен у Митровицу.³⁹ Те године, Железни је имао 35 година и 11 година школског стажа. Био је римокатоличке вере.⁴⁰

Фердинанд Штумпе рођен је 1820. године у Орлату у *Седмоградској Крајини* (Ердељ).⁴¹ Премештен је из Бозовића у панчевачку Главну школу 1850. године⁴² где је следеће године постављен за учитеља првог разреда четвртог годишта.⁴³ Сачувани и доступни документи у ИАП, када је он у питању, углавном сведоче о његовој недисциплини. Добијао је тужбе за брутално кажњавање ученика. Када је 1852. године почео други

семестар, није се вратио на време у Панчево. Бавио се недозвољеном трговином прибором за писање. Напуштајући стан, у згради школе, оставио га је у највећем нереду а чак ни кључеве није предао. Постојао је и спор између његове супруге и супруге учитеља Железног. На крају је због *неморалној владања* премештен у Митровицу (1854). Али и тада, није се прописно јавио председнику општине када је одлазио из Панчева а још ни на нову дужност није ступио на време.⁴⁴ Бавио се и пчеларством, свиларством.⁴⁵

Слика 2. Фердинанд Штумпе.⁴⁶

33 ИАП, Мар. II 3957/1853.

34 ИАП, Мар. II 3947/1857.

35 Antun Cuvaj, *nav. delo*, IV, 307.

36 Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Ковину, 1880. година.

37 ИАП, Мар. II 1786/1850.

38 ИАП, Мар. II 12189/1843.

39 ИАП, Мар. II 5197/1854.

40 ИАП, Мар. II 5451/1854.

41 Antun Cuvaj, *nav. delo*, V, 306-307. Милекер наводи да је родни град Штумпеа Карансебеш, али то је мање вероватно. Срећко Милекер, *nav. delo*, 173.

42 ИАП, Мар. II 840/1850.

43 Milan Todorović, Elza Heš, *nav. delo*, 52.

44 ИАП, Мар. II 1287/1850. Мар. II 933/1852. Мар. II 1168/1853. Мар. II 4259/1853. Мар. II 3559/1853. Мар. II 769/1854. Мар. II 1708/1854. Мар. II 2572/1854.

45 Срећко Милекер, *nav. delo*, 173-174.

46 Antun Cuvaj, *nav. delo*, V, 307.

Петар Грасл је рођен у Нађмарошу 1827. године.⁴⁷ Завршивши у Бечу виши педагошки курс, постављен је за помоћног техничког учитеља у панчевачкој Нижој реалној школи, 1853. године.⁴⁸ Потом је унапређен за техничког учитеља.⁴⁹ Привремено је замењивао учитеља Лазивића у Главној школи 1854. године.⁵⁰ Те године Грасл је имао 27 година и већ 10 година стажа. Био је римокатолик.⁵¹ Наредне године је добио одобрење за женидбу са Аном Хованицки из Панчева.⁵² Слободним данима (недеља, празник) радио је и као путујући учитељ домаћинства и пољопривреде, у Војној граници.⁵³ Био је власник и уредник листа *Пријатељ школе за царско-краљевску Војну границу*, чији је први број изашао 1871. године.⁵⁴ У Панчеву је радио све до 1880. године.⁵⁵

Schulfreund

für die k. k. österreich. Militärgrenze.

I. JAHRGANG.

Herausgegeben von Peter Graszl,

unter Mitwirkung der Herren: Gasparini A., Gjođić F., Glaser J., Klekter K., Knirr J., Krapf A., Mader F., Romo F., Sgurić, Sofka F., Štjepčić J., Schneberger J., Soherbauer G., Tóšak F., Waezner, Wehninger J., Welko J., Zettler J. u. m. a.*)

Jänner.

1871.

Nr. 1.

Слика 3. Први број
листа Пријатељ
школе за царско-
краљевску Војну
границу.

Јохан Радеј, пореклом *Немац-Чех*,⁵⁶ прешао је, после одласка Штумпеа у Митровицу (1854), из митровачке у панчевачку Нижу реалну школу.⁵⁷ Исте године је поднео молбу за премештај у Земун, где ће потом бити постављен за директора локалних школа.⁵⁸ Тамо ће врло успешно радити све до пензионисања (1880) и показати се као *одличан педагог*.

Јозеф Велко рођен је 1825. године у Тителу, где је и умро 1896. године. Иако није одрастао у богатој породици, упутио се ка учитељском позиву, завршивши пре тога

47 Нађмарош (немачки: *Freistadt*) је град који се данас налази на северу Мађарске. Матична књига венчаних Римокатоличке цркве у Панчеву, 1855. година.

48 ИАП, Маг. II 3981/1853. Маг. II 4891/1853. Маг. II 4961/1853.

49 ИАП, Маг. II 2366/1855.

50 ИАП, Маг. II 3002/1854.

51 ИАП, Маг. II 5451/1854.

52 ИАП, Маг. II 3594/1854.

53 ИАП, Маг. II 2244/1870. Маг. II 161/1871.

54 Овај лист (немачки: *Schulfreund für die k.k. österr. Militärgrenze*) доступан је:

https://books.google.rs/books?id=CJloGXu_uSjAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (преузето 3.9.2018.)

55 Арпад Лебл и др, *нав. дело*, 102.

56 Кађуша Малетин-Авакумовић, „Постанак и развој земунске гимназије до 1941. године“, у: *Годишњак града Београда*, књ. IX-X (1962-1963), 232.

57 ИАП, Маг. II 1906/1854.

58 ИАП, Маг. II 3071/1858. Маг. II 4038/1858.

Главну школу у родном месту и учитељски курс. Потом се усавршавао за учитеља у Земуну и Бечу и *снабдевен* знањем враћа се у Тител, где је 1854. године именован за учитеља у Главној школи. У панчевачку Нижу реалну школу долази 1858. године, али ту остаје само до 1860. године. Тада је отворена у Госпићу Нижа реална школа и Велко је постављен за њеног директора. Био је ожењен Аном Кронес из Прага и са њом је имао једног сина који је умро у раној младости. Као учитељ је био строг али и праведан а ученицима је био пример узорног човека.⁵⁹

Јозеф Јевшенаг, пореклом из Штајерске, долази у панчевачку Нижу реалну школу 1858. године.⁶⁰ Тада се, у Панчеву оженио Терезијом *Кири*. Занимљиво да им је кум био Игњат Вајферт.⁶¹ Марта 1863. године тражио је, и одобрено му је шестонедељно одсуство ради полагања доктората филозофије, на универзитету у Грацу. За то време, предмете које је предавао, држали су остали учитељи.⁶² Исте године је унапређен за провизорног директора школе.⁶³ Директор Више реалне школе остаће све до 1869. године, када је умро од туберкулозе, у 38. години живота. Био је римокатолик.⁶⁴ Тада се Дирекција Више реалне школе, у име свог наставничког персонала захвалила свим магистратским чиновницима који су одали *последњу њочасиј њокојном дирекџору*.⁶⁵

Михајло Сољанчевић родио се у месту *Сидин*, у Хрватској, а умро у Панчеву 11. фебруара 1860. године, у 56. години. Био је ожењен Катарином Вукелић. Био је римокатолик.⁶⁶ После одласка Чивића, прешао је из Митровице у Панчево (1858) где је постављен за разредног учитеља у Нижој реалној школи и уједно директора локалних школа. Ту функцију ће обављати све до смрти.⁶⁷

Карл Вас је рођен 1825. године у месту *Frainersdorf*.⁶⁸ Био је римокатолик.⁶⁹ У априлу 1859. године, Дирекција Главне и Ниже реалне школе је известила Магистрат да је Вас ступио на дужност у Панчеву.⁷⁰ Унапређен је, након смрти Сољанчевића и постављен за директора локалних школа.⁷¹ На том положају ће остати до 1863. године, када је премештен у Беловар.⁷²

59 Antun Cuvaj, *nav. delo*, VI, 195-198.

60 ИАП, Маг. II 3918/1858.

61 Матична књига венчаних Римокатоличке цркве у Панчеву, 1859. година.

62 ИАП, Маг. II 685/1863.

63 ИАП, Маг. II 2839/1863.

64 Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Панчеву, 1869. година.

65 ИАП, Маг. II 4249/1869.

66 ИАП, Маг. II 688/1860. Маг. II 2336/1860. Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Панчеву, 1860. година.

67 ИАП, Маг. II 620/1858. Маг. II 943/1858. Маг. II 1064/1860.

68 Ради се о месту које се данас зове Vrapovská Ves и које се налази на југу Чешке.

69 ИАП, Маг. II 4270/1859.

70 ИАП, Маг. II 1627/1859.

71 ИАП, Маг. II 2187/1860.

72 ИАП, Маг. II 2753/1863.

Густав Хауер је рођен у месту *Wien - Alservorstadt*.⁷³ Био је римокатолик. Крајем 1859. године тражио је дозволу за женидбу са Магдаленом Рајнер,⁷⁴ којом се потом и оженио. У Панчеву је почео да ради почетком 1860. године.⁷⁵ Осим што је радио у Реалној школи, држао је и *чишћалачке часове ширљовачкој омладини*, у циљу њиховог образовања.⁷⁶ Међутим, у Панчеву неће дуго радити. Већ током 1862. године био је болестан.⁷⁷ У јануару 1863. године одузети су му предмети рачун, географија и историја у првом разреду, због слабог здравља, и подељени другим учитељима.⁷⁸ Хауер је те године и умро, од туберкулозе, у 37. години.⁷⁹

Томас Герладиновић, радио је у Нижој реалној школи од 1860. до 1863. године.⁸⁰

Јозеф Книр је почео да ради у Панчеву 1860. године, када је премештен из Беча.⁸¹ Провео је 1862. године 8 недеља у Бечу и положио испит из математике за учитеље виших реалних школа. Пошто је тада потрошио сву уштеђевину затражио је исплату плате унапред, од Магистрата, пошто има четворо деце.⁸² Поред ћерке Софије, имао је и синове Јохана, Теодора, Хенрија.⁸³ Книр је привремено био привремени, потом стални директор школе.⁸⁴ Премештен је 1872. године у Леополдштат (у Бечу).⁸⁵

Септембра 1863. године, Бригада је доставила панчевачком Магистрату рескрипт Министарства рата о именовању учитељског кадра за нову, Вишу реалну школу која ће се отворити 1. октобра. Према рескрипту школа ће имати седам учитеља: Јевшенаг (постављен за провизорног директора и предаваће математику и физику), Книр (природно-математичке предмете), Слезак (хемију и биологију), Хауер (историју и географију), Грасл (техничке предмете), Бергер (немачки језик и књижевност),⁸⁶ Софка (лепо писање и цртање). Веронауку ће предавати Живковић - православни и Пецрик - католички катихета.⁸⁷

73 Место *Alservorstadt* је до половине 19. века било посебна општина, али потом постаје округ у оквиру града Беча.

74 ИАП, Мар. II 5715/1859.

75 ИАП, Мар. III 184/1864.

76 ИАП, Мар. II 5008, 1860.

77 ИАП, Мар. II 2394/1862.

78 ИАП, Мар. II 247/1863.

79 Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Панчеву, 1863. година.

80 Више о Герладиновићу: Никола Конески, „Учитељи и ученици ‘Главне школе’ у Панчеву од 1853. до 1871. године“, 31.

81 ИАП, Мар. II 2702/1860.

82 ИАП, Мар. II 693/1863.

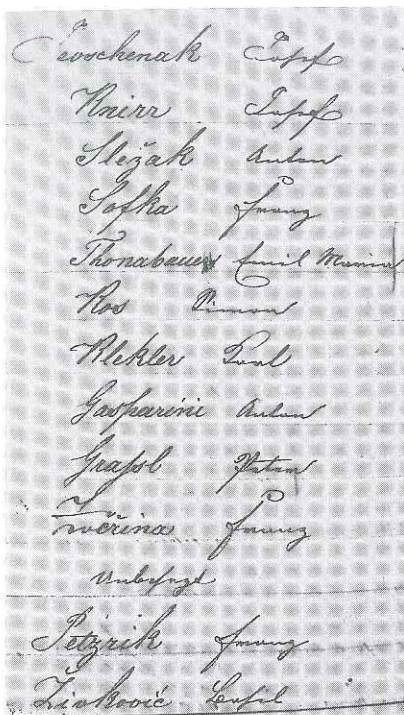
83 Јозефов син, Хенри Книр (рођен 2. септембра 1862. године у Панчеву) касније ће постати познати сликар, нарочито после званичног портрета Адолфа Хитлера, који је он урадио.

84 ИАП, Мар. III 1900/1871. Milan Todorović, *Elza Heš, nav. delo*, 181.

85 Драгомир Мартиновић, Драгољуб Пуцић, *нав. дело*, 16.

86 Бергер је рођен 1831. године у Пасау у Баварској, где је завршио основну школу и гимназију. У панчевачкој Вишој реалној школи је добио посао 1863. године, али је ипак отишао да ради у Санкт Пелен (Аустрија). Више о њему: *Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Steyr*, 1913.

87 ИАП, Мар. II 2839/1863.

Слика 4. Насиљно особље 1865. године.⁸⁸

Антон Слезак је рођен у месту Требиц (данас у Чешкој). Био је римокатолик. Оженио се 1864. године, у Панчеву, Амалијом Јон из Карлсдорфа.⁸⁹ Тада је имао 30 година.⁹⁰ Он је у Панчеву купио кућу а потом је тражио и дозволу за изградњу подрума и штале за краву.⁹¹ У школи је радио до 1871. године.⁹²

Симон Кос рођен је 1828. године, у Косиљвици код Рођашке Слајине у Штјајерској.⁹³ На основу рескрипта Министарства рата, учитељски кандидат Кос, постављен је за учитеља у Вишој реалној школи, након чега је положио заклетву, 31. децембра 1863. године.⁹⁴ У Панчеву је радио до 1871. године.⁹⁵ Пупин га у аутобиографији више пута спомиње, између осталог: *Многио ми је јомогао мој словеначки учитељ Кос, који ми је јрви исјричао јричу о Френклину и њејовом змају.*⁹⁶

Франц Софка је рођен 1839. године у Ердбергу у Аустрији. Умро је 1908. године.⁹⁷ Оженио се 1864. године у Панчеву, Малвином Томић.⁹⁸ Био је римокатолик.⁹⁹ Аутор је једног занимљивог цртежа, карикатуре професора Више реалне школе.¹⁰⁰ У Панчеву је радио од 1863. до 1871. године.

88 ИАП, Маг. II 4940/1865.

89 Карлсдорф је тадашњи назив за Банатски Карловац.

90 Матична књига венчаних Римокатоличке цркве у Панчеву, 1864. година.

91 ИАП, Маг. II 4442/1868. Маг. II 4146/1869.

92 Арпад Лебл и др, *нав. дело*, 103.

93 Драгомир Мартиновић, Драгољуб Цуцић, *нав. дело*, 17.

94 ИАП, Маг. II 40/1864.

95 „Дописи“, *Панчевац*, 3.10.1871.

96 Мihaјло Idvorski Pupin, *Sa pašnjaka do naučenjaka* (Beograd: Fond „Mladen Selak“ – mladi pronalazač, 2014), 34.

97 <https://www.zeller.de/de/kuenstlerindex/char/s/> (преузето: 3.8.2018.)

98 Малвина је рођена у Митровици али, извесно је да је са родитељима (пуковник Карл Томић и Амалија, рођена Граф) прешла у Панчево пре брака са Софком. Малвина је умрла у Панчеву 1881. године, у 34 години живота. Име *Малвина Софка* проналазимо на надгробном споменику породице Граф на римокатоличком гробљу у Панчеву.

99 Матична књига венчаних Римокатоличке цркве у Панчеву, 1864. година.

100 Фотографија тог цртежа-карикатуре налази се у музеју Михајла Пупина у Идвору. Више о тој карикатури у: Драгомир Мартиновић, Драгољуб Цуцић, *нав. дело*, 16-18. За уступљену фотографију, али и за неизмерну подршку и помоћ захваљујемо руководиоцу Регионалног центра за таленте „Михајло Пупин“, Панчево - Драгољубу Цуцићу.

Слика 5. Црџеж, карикаџура џрофесора.

Емил Тонабауер је рескриптом Министарства рата 1864. године, као квалификовани приватни учитељ, постављен за учитеља историје и географије у Реалној школи.¹⁰¹ Велики број докумената који се односе на Тонабауера, које смо пронашли у ИАП, односе се на његове бројне дугове.¹⁰² Био је главни сарадник уредника листа *Панчевачки недељни лист* (излази од 1868. године). Прешао је 1870. године у Реалну школу у Вајдхофену (Аустрија).¹⁰³

Карл Клеклер је рођен 1842. године у Бечком Новом Месту (Wiener Neustadt) у Аустрији. Био је римокатолик.¹⁰⁴ У Панчеву је радио од 1865. године.¹⁰⁵ Оженио се 1867. године, Хедвигом, ћерком панчевачког управника поште Антона Шајбера.¹⁰⁶ Премештен је 1871. године у Поморску академију у Трсту.¹⁰⁷ Тада је у *Панчевцу*, иначе веома критички настројеном листу према професорима који нису Срби, наведено да *са њим Клеклером љуби реалка врло ваљана професора. Он је био узор и врло љубљен учитељ најбољих ђака*.¹⁰⁸

101 ИАП, Маг. II 1233/1864.

102 Између осталих, дуговао је: Георгу Вајферту за кирију, Адолфу Графу, Давиду Халфону (мањак новца из Београда). ИАП, Маг. II 1289/1865. Маг. II 4877/1868.

103 ИАП, Маг. II 4487/1870.

104 ИАП, Маг. II 5908, 1871.

105 Бригада је још у септембру 1864. године саопштила Магистрату одлуку Министарства рата по којој ће Клеклер почетком следеће, 1865. године, бити постављен у Вишој реалној школи. ИАП, Маг. II 3458/1864.

106 ИАП, Маг. II 1366/1867. Матична књига венчаних Римокатоличке цркве у Панчеву, 1867.

107 ИАП, Маг. II 4906/1871.

108 „Дописи“, *Панчевац*, 3.10.1871.

Антон Гаспарини је по одлуци Министарства рата постављен 1865. године за учитеља немачког језика и литературе у Реалној школи.¹⁰⁹ У Панчеву ће радити до премештања у поморску нижу реалну школу у Пули (1871).¹¹⁰ Поред Клеклера, у *Панчевцу* је и Гаспарини похваљен, да се код њега могло учити и да се учило.¹¹¹

Фердинанд Мајер је у Панчево дошао вероватно 1866. године.¹¹² Лист *Панчевац* је користио сваку прилику да критикује Мајера. Све је почело када се један грађанин огласио, реагујући на жалбе ученика трећег разреда да је професор Мајер уместо писања предавао *јрдње на фјиску народности*.¹¹³ Мајер је одмах тужио полицији уредника листа због тог текста. Међутим, у полицију су позвани ученици Бахман, Шварц, Борчић, Сингер и Калиновић, који су потврдили да је Мајер вређао Србе.¹¹⁴ Уследила је и тужба Православне црквене општине против њега због тих увреда.¹¹⁵ Али и поред тога, он није ни на који начин кажњен.¹¹⁶ Извештавајући о изложби цртежа у школи (1870) између осталог је забележено у *Панчевцу* да се *ојажа разлика и у раду и у вредноћи код ђака. Док се ђаци і. Софке и једним и другим њохвалићии моју, не може се њо истио и за ђаке чувеној Мајера рећи*.¹¹⁷ Мајер је ускоро чак и унапређен у виши платни разред.¹¹⁸ *Панчевац* је одмах реаговао наводећи: *Ми ћемо њо њомицање њако њројумачићии да се њиме хџела учинићии морална њресија на њеја да сада кад је њосићииао оно њићо на овој дожјој земљи њосићии може, њоднесе молбу да ња њензионишу*.¹¹⁹ Међутим, стање се није променило.¹²⁰

Адолф Валдау је рођен у месту Билин.¹²¹ Био је римокатолик. Пре него што је дошао у Панчево (1867), радио је у Вишој реалној школи у месту Böhmisches Leira.¹²² У мају 1868. године одобрено му је да носи титулу „професор“.¹²³ Он је исте године умро, у својој 34. години.¹²⁴ Његова удовица, Роза, није могла да оствари право на пензију јер није имао 10 година радног стажа.¹²⁵

109 ИАП, Маг. II 1598/1865.

110 ИАП, Маг. II 4536/1871.

111 „Дописи“, *Панчевац*, 3.10.1871.

112 ИАП, Маг. II 2446/1866.

113 Жалили су се и да је Мајер српски језик назвао језиком кочијаша (*Sprache der Kukurutzführer*), Србелупежима (*Spitzbuben*) а Србију гнездо лупежа (*Spitzbubennest*). Један грађанин, „Припослано“, *Панчевац*, 6.7.1869.

114 „Најновији покор на оvd. реалци“, *Панчевац*, 13.7.1869.

115 ИАП, Маг. II 6310/1869.

116 Више грађана, „Јавно питање: Варошком представништву“, *Панчевац*, 28.9.1869; „Домаће вести: Наша реалка“, *Панчевац*, 6.8.1870.

117 „Изложба цртежа у реалци“, *Панчевац*, 19.7.1870.

118 ИАП, Маг. II 5584/1871.

119 „Професор Мајер“, *Панчевац*, 21.11.1871.

120 „Најновије продукције“, *Панчевац*, 17.12.1872.

121 Ово место се данас зове Билина и налази се на северу Чешке.

122 ИАП, Маг. II 5816/1868. Данас се то место налази у Чешкој и зове се Česká Lípa.

123 ИАП, Маг. II 1589/1868.

124 Матична књига умрлих Римокатоличке цркве у Панчеву, 1868. година.

125 ИАП, Маг. II 5816/1868.

Хајнрих Хакел је за учитеља у панчевачкој Вишој реалној школи постављен почетком школске 1868/69. године.¹²⁶ Међутим, на том положају неће остати до краја те школске године, премештен је у гимназију у Черновицу.¹²⁷

Франц Рихтер, *син чешкој народа*,¹²⁸ постављен је 1869. године за помоћног учитеља немачког језика и књижевности у Вишој реалној школи.¹²⁹ Привремено је био и заменик управитеља школе.¹³⁰

Фердинанд Јелинек, помоћни учитељ у Вишој реалној школи у Прагу, именован је од стране Министарства рата за учитеља у Вишој реалној школи у Панчеву, 1871. године.¹³¹

Франц Когелман је са функције учитеља Реалне гимназије у Обершицену постављен за провизорног учитеља хемије у панчевачкој Вишој реалној школи, али уз обавезу да накнадно полаже учитељски испит за више реалне школе.¹³² Међутим, неће остати у Панчеву ни читаве те, школске 1871/72. године.

Карл Амбрози, децембра 1871. године је постављен за професора у Вишој реалној школи.¹³³ У уписници Ниже реалне школе у Панчеву за школску 1854/55. годину, пронашли смо ученика првог разреда по имену *Karl Ambrosy*. Он је рођен 1841. године и долазио је из Анталфалве (Ковачица). Отац, Матијас му је био евангелистички свештеник. Нисмо могли утврдити да ли се ради о истој особи, али претпостављамо.

Јохан Шнебергер је рођен 1825. године у Шопрону,¹³⁴ где је похађао основну школу, Евангелистички лицеј и теологију, да би се потом посветио студијама. Потом је постао је свештеник у Лугошу а од 1854. године био је парох Евангелистичке општине у Панчеву. На том месту је остао све до 1876. године када одлази у Врбас, где је након дужег службовања преминуо. Био је ожењен Матилдом Грубер и имао је много деце.¹³⁵ Он је 1859. године је тражио, касније и добио, одобрење да у Нижој реалној школи држи часове француског језика.¹³⁶ Током 1861. године био је болестан па је наставу преузео приватни учитељ Зелинка.¹³⁷ Поред француског, он ће касније предавати и мађарски језик.¹³⁸

126 ИАП, Маг. II 4644/1868.

127 ИАП, Маг. II 1735/1869.

128 „Са реалке“, *Панчевац*, 3.12.1872.

129 ИАП, Маг. II 6727/1869.

130 „Са реалке“, *Панчевац*, 3.12.1872.

131 ИАП, Маг. II 1315/1871.

132 ИАП, Маг. II 5050/1871.

133 ИАП, Маг. II 5931/1871.

134 Шопрон (немачки: *Ödenburg*) данас се налази на северозападу Мађарске.

135 Георг Швалм, *Историја Евангелистичке црквене општине АВ у Панчеву* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2018), 28, 34, 103.

136 ИАП, Маг. II 3621, 1859.

137 Молбу да привремено замени Шнебергера и предаје француски језик поднео је и учитељ Хауер. ИАП, Маг. II 3621/1859. Маг. II 2170/1861. Маг. II 3807/1861. Маг. II 4419/1861.

138 ИАП, Маг. II 5863/1871. Milan Todorović, Elza Heš, *nav. delo*, 176.

Бранко Рајић је након завршене богословије у Вршцу постављен (1863) за учитеља српског језика у Реалној школи.¹³⁹ Касније је предавао и латински језик.¹⁴⁰ Следеће године постављен је и за панчевачког ђакона. Исте године је Бранков отац затражио дозволу од Магистрата за женидбу сина са Етелком Мошавовић,¹⁴¹ којом се Бранко потом и оженио. У Бечу је 1871. године положио професорски испит *с одличним успехом* и постављен је у панчевачкој Реалки као *сјалан* професор.¹⁴² Међутим, он је већ следеће године суспендован.¹⁴³ Власти су спровеле и истрагу против њега. Суд га је прогласио невиним, али му није враћена професура. Умро је 1876. године.¹⁴⁴

Васа Живковић рођен је 1819. године у Панчеву. Отац Теодор му је био парох. Након завршене богословије у Вршцу намеравао је да се замонаши, али му је изненада умро отац (1845) и Васа је постављен на очево место.¹⁴⁵ Унапређен је за проту 1868. године. Од 1855. године је био удовац, после смрти супруге Анке и брига о двоје деце, Софији и Теодору, који је био ученик Реалне школе у Панчеву, од 1861. године,¹⁴⁶ пала је на њега. У Вишој реалној школи је радио као вероучитељ за православне ученике, од 1863. до 1874. године.¹⁴⁷ Пупин у аутобиографији често спомиње вероучитеља Живковића од кога је *добрио* Његошеве стихове. Између осталог пише: *Њејово име никад нећу заборавити јер је оно грађа музика у мојим ушима збој усјомене на оно дивно љријателство које је он љајио према мени.*¹⁴⁸

Вероучитељ у Нижој реалној школи (до 1863. године) за православне ученике био је Мојсије Атанацковић. У Реалној школи је радило и неколико вероучитеља за ученике римокатолике: Хал, Ђерђи, Франц Пецрик који је радио до 1867. године, када га је заменио Јакоб Цајтлер.¹⁴⁹ Цајтлер је рођен око 1840. године у Кудрицу. Отац му је био учитељ.¹⁵⁰ Студирао је на Универзитету у Инсбруку.¹⁵¹

139 ИАП, Маг. II 1693/1863.

140 ИАП, Маг. II 5863/1871.

141 ИАП, Маг. II 2098, 1864.

142 „Г. Бранко Рајић“, *Панчевац*, 9.5.1871.

143 „Суспендован“, *Панчевац*, 30.11.1872.

144 Више о Бранку Рајићу: „Биографски речник писаца из Панчева“, у: *Књижевна историографија Панчева*, ур. Миодраг Матицки, (Панчево: Градска библиотека Панчево, Институт за књижевност и уметност Београд, 2001), 671; Миховил Томандл, *Сјоменица Панчевачкој српској црквеној певачкој друштва: 1838-1938; Пројрам љрославе сјојодишњице* (Панчево: Историјски архив у Панчеву; Српско црквено певачко друштво, 2008), 95, 195-198.

145 Молбу да буде постављен на упражњено свештеничко место је поднео и учитељ Константин Рајић, али је предност дата Живковићу, те је он постављен за свештеника уместо умрлог оца. ИАП, Маг. II 1857/1845. Маг. II 193/1846.

146 ИАП, Ф. 13 Гимназија „Урош Предић“ Панчево (1863-1964), *Unterrealschule*, уписница број 85, 1862. година.

147 Више о Васи Живковићу: Душко М. Ковачевић, *Васа Живковић: живој, рад и љеснијство* (Београд: Народна библиотека Србије; Народна библиотека „Вељко Влаховић“ Панчево; Нови Сад; Матица српска; Војвођанска академија наука и уметности, 1990).

148 Mihajlo Idvorski Pupin, *nav. delo*, 35.

149 ИАП, Маг. II 345/1867.

150 Извесно је да се ради о Леополду Цајтлеру, који је радио и као учитељ у Кудрицу.

151 Ласло Сеги, *Сјуденити са данашње љеријорије Војводине на евројским универзитетима 1338-1919* (Нови Сад: Архив Војводине, 2010), 276.

УЧЕНИЦИ НИЖЕ/ВИШЕ РЕАЛНЕ ШКОЛЕ У ПАНЧЕВУ

Нижу и Вишу реалну школу могли су похађати ученици који су претходно завршили Главну школу или неку другу школу истог ранга. Ова школа се често у литератури назива „немачком средњом школом“, али не зато што су ученици били само Немци, већ, пре свега, зато што је наставни језик био немачки. Тако је школске 1858/59. године, поред 54 ученика - Немаца, школу похађало и 57 Словена, 1 Румун.¹⁵² Ситуација се није много променила ни 1868. године. Тада је школу похађало 75 Срба, 62 Немаца, 4 Мађара, 4 Хрвата и други. Највећи број ученика је рођен на простору Војне границе (68) а том броју треба додати и оне рођене у Панчеву (54). Било је и ученика из Угарске (18). Такође, осим ученика из Хабзбуршке монархије, било је и ученика из Кнежевине Србије (6).¹⁵³

Међу чувеним личностима које су биле ученици Ниже реалне школе у Панчеву спада и славни песник Лаза Костић, који је ту завршио два разреда.¹⁵⁴ У уписницима за школску 1852/53. годину проналазимо Костића у другом разреду. У уписници за зимски курс је погрешно наведено место рођења (Кубин) али већ у уписници за летњи курс стоји Ковиљ, где се он заиста родио. Из српског језика, као и из свих осталих предмета имао је највишу оцену.¹⁵⁵ Нису нам сачуване уписнице за период пре школске 1852/53. године, које би потврдиле да је он и први разред похађао у Панчеву. Међутим, у грађи Магистрата у ИАП проналазимо један списак награђених ученика у коме проналазимо и Костића, као ученика првог разреда Ниже реалне школе.¹⁵⁶ То потврђује навођење литературе да је Костић и први и други разред Ниже реалне школе похађао у Панчеву.

У истом разреду у којем је ишао Костић, проналазимо и име *Alexander Raić* који тада (1853. године) има 13 година и 11 месеци и чији је отац Константин, свештеник.¹⁵⁷ Иако се у литератури наводи другачије,¹⁵⁸ са великом извесношћу можемо рећи да се овде ради заправо о Бранку Рајићу, будућем учитељу у Вишој реалној школи.¹⁵⁹

152 ИАП, Маг. II 1487/1859. У школским извештајима које је Дирекција Главне и Ниже реалне школе слала Магистрату број Срба није посебно навођен већ су се они налазили у оквиру *Словена*.

153 *Fünfter Jahresbericht über die Kaiserl. Königl. Oberrealschule in der Militärgrenz-Communität Pančova: für das Studienjahr 1868* (Wien: A. Pichler's Witwe und Sohn), 35.

154 Милан Живановић, *Лазин крос живоју уз нос: сјмо седамдесет година од рођења и сјмо једина од смрти Лазе Костића: 1841-1910* (Нови Сад: Тиски цвет, Прометеј, 2010), 27.

155 Никола Конески, „Учитељи и ученици 'Главне школе' у Панчеву од 1853. до 1871. године“, 28.

156 ИАП, Маг. II 718, 1852.

157 ИАП, Ф. 13 Hauptschule, уписница број 82, 1853. година.

158 У литератури се може наћи податак да је Рајић од 1851. године похађао гимназију у Темишвару. „Биографски речник писца из Панчева“, у: *нав. дело*, 671.

159 Како су уписнице попуњаване на крају семестра, обично крајем августа, почетком септембра, тачан је податак да је тада Рајић имао 13 година и 11 месеци будући да је рођен новембра 1839. године. У матичној књизи крштених панчевачке Успенске цркве (ИАП) наведено је име *Alexandrar* које је Рајић користио у многим документима које смо пронашли у ИАП. Међутим, као што је то учинио Бранко Радичевић, и он је почео користити име Бранко што је својеврсна словенска, „домаћа“, варијанта имена Александар (оба имена имају значење: „онај који брани“).

11	Naftic'	Lager	13 ^e	1	Putan	Putan	Novilj
12	Lukic	Putan	14 ^e	1	Putan	Putan	Mramorak
13	Milasec	Putan	13 ^e	1	Milasec	Putan	Panceva
14	Paulovic'	Putan	14 ^e	1	Putan	"	"
15	Tolz	Putan	13 ^e	1	Lilij	Putan	Mramorak
16	Radda	"	14 ^e	1	Putan	Putan	Panceva
17	Raic	Putan	13 ^e	1	Putan	Putan	"

Слика 6. Лаза Косић и Alexander Raić у уписници бр. 82 (ИАП).

Међу ученицима Ниже реалне школе проналазимо и Михајла, сина Адама Косанића, који је завршио први а потом и други разред у њој, школске 1853/54. године. Он је као студент технике у Бечу, умро, 1861. године.¹⁶⁰ У исти разред са Косанићем ишао је Михајло Видман, касније власник Видманове пиваре у Панчеву.¹⁶¹

Ученик Ниже реалне школе био је и Симеон Мичин (1843-1904). У њој је завршио први, као и други разред, 1857. године. Служио је у аустријској и српској војсци, учествовао у аустро-италијанском (1866), српско-турском (1876) и српско-бугарском рату (1885). Био је и оперски певач, композитор, аутор многих слика.¹⁶²

Каменко, односно Петар Јовановић¹⁶³ је такође био ученикове школе. Први разред је уписао након завршене Главне школе у Панчеву, 1857. године а трећи разред завршио 1860. године. Анонимни аутор биографских података о браћи Јовановић, бележи да је Каменко завршио *Реалку на немачком језику са одличним усјећом у Панчеву* и да је школовање потом наставио у Трговачкој школи у Пешти.¹⁶⁴ Павла нисмо пронашли у сачуваним и доступним уписницама, али је врло извесно да је и он био ученик Реалне школе у Панчеву, где је и он, као и Каменко, претходно завршио Главну школу.

Светозар Ивачковић (Делиблато, 10.12.1844 - 1924) још један је у низу ученика Ниже реалне школе у Панчеву. Школовање у њој започиње након завршене Главне школе у Панчеву, 1857. године. У уписници првог разреда школске 1857/58. године наведена је погрешна година (1845), као и место рођења (*Мраморак*). Иста година рођења је наведена и у уписници за други разред школске 1858/59. године, где је поред године рођења, наведено занимање оца (свештеник) и место (Делиблато). У исти разредишао је и Анта Алексић (1844-1893) будући инжењерски официр, хидролог, писац, члан Српског ученог друштва.¹⁶⁵

160 ИАП, Маг. II 1087, 1861.

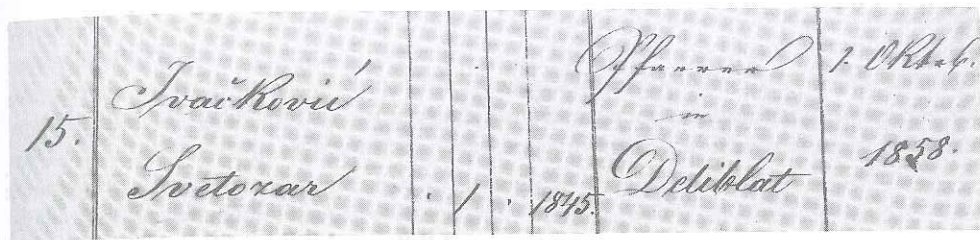
161 Више о Видману: Никола Конески, „Ученици из Беле Цркве који су се школовали у Панчеву у периоду од 1853. до 1873. године“, 42.

162 Више о њему: Игор Вокоун, *Сима Мичин: Сликарство Симеона Симе Мичина из збирке Музеја у Белој Цркви*, (Бела Црква: Народна библиотека, Бела Црква 2013).

163 Видети: Никола Конески, „Учитељи и ученици 'Главне школе' у Панчеву од 1853. до 1871. године“, 40-41.

164 ИАП, Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева (1854-1970), заоставштина породице Николић и Стефановић, број 2223.

165 „Биографски речник писаца из Панчева“, у: *нав. дело*, 550.

Слика 7. Ивачковић у уписници бр. 85 (ИАП).

Поред ученика, у уписницама Ниже реалне школе за школску 1859/60. годину (први разред) проналазимо и ученице: Констанцију Рики (из Беча), Катарину Бабић, као и Јозефу Бајерле и Јустину Гутје које су долазиле из Беле Цркве. Све су биле римокатоличке вере. Јустина је рођена у Панчеву 1844. године у учитељској породици. Њен отац, Јохан био је учитељ у Панчеву када се она родила. Касније је премештен у Белу Цркву. Мајка Кунигунда јој је била учитељица. Касније је и Јустина кренула родитељским позивом па је и она радила као учитељица, у Петроварадину. Катарина је рођена 1844. године у Старом Сланкамену, била је ћерка рибара Томаса из Титела. Касније је и она радила као учитељица, у Тителу.¹⁶⁶

У исти разред са овим ученицама, ишао је и Мита Петровић (1848-1891). Родио се у Панчеву у скромној породици. Његов отац Григорије био је берберин, касније трговац. Мајка Софија Петровић је била учитељица у Панчеву.¹⁶⁷ Након завршене Главне школе, у Панчеву похађа још и два разреда Ниже реалне школе. Касније ће постати професор математике и природних наука у Српској учитељској школи у Сомбору, научник, писац бројних уџбеника, дописни члан Природних наука Српске краљевске академије.¹⁶⁸ Део тог разреда били су и Аксентије Максимовић и Миша Марковић.¹⁶⁹

Мита Топаловић након Главне, у Панчеву похађа и Нижу и Вишу реалну школу. Међутим, данас нам нису сачуване, доступне уписнице које би то потврдиле. Томандлу је, приликом његових истраживања, била доступна уписница за шести разред *Више реалке*, школске 1866/67. године, који је тада завршио Топаловић.¹⁷⁰

Ђорђе Вајферт је такође био ученик Реалне школе у Панчеву, иако нисмо пронашли његово име у уписницама те школе. Извесно је да се његово име налази у оним уписницама које данас нису сачуване или доступне. У литератури и многим изворима наводи се да је Вајферт похађао Нижу и Вишу реалну школу у Панчеву. Његов брат Хуго је такође био ђак те школе (од 1863. године).¹⁷¹

166 Никола Конески, „Ученици из Беле Цркве који су се школовали у Панчеву у периоду од 1853. до 1873. године“, 36, 43-44.

167 Више о Софији Петровић: Ивана Б. Спасовић, *Злајна вредне...*, 46, 104.

168 Драгољуб Продановић, „Мита Петровић“, у: *Књижевна тојографија Панчева*, 81-93.

169 „Биографски речник писаца из Панчева“, у: *нав. дело*, 620, 626.

170 Миховил Томандл, *Споменица...*, 190.

171 ИАП, Ф. 13, Oberrealschule, уписница број 86, 1863-1864.

Урош Предић, након завршене Главне школе (1869), школовање наставља у Панчеву, у Вишој реалној школи. Он ће ту завршити свих седам разреда (1876). Касније се често присећао својих школских дана у Панчеву. Присећао се предмета *црпање слободном руком* и професора који га је предавао. Био је то *један мали љурак*, Бечлија који је презирао Србе и који није научио ниједну српску реч за својих 40 година рада међу претежно српским ученицима. У литератури се не може пронаћи име тог професора.¹⁷² Међутим, извесно је да се ради о Фердинанду Мајеру, о коме смо већ писали да је врећао Србе. Предић се у својој 94. години, 1951. године, обратио писмом Гимназији у Панчеву. После много похвала о школи (пише и да су из те школе *проишли многи славни и заслужни људи* од којих је поменуо само Пупина) наводи да је сачувао збирку цртежа, нарочито из нацртне геометрије и да намерава да их поклони школи како би их она чувала *на уред данашњем нараштају*.¹⁷³ Међутим, та збирка цртежа се данас не може наћи у Гимназији и није нам позната њена судбина. Такође, средином 20. века, Предићева сећања о школским данима освежио је Томандл. Приликом једног сусрета са њим, споменуо му је да је у *школској мајници* Више реалне школе нашао његове оцене из другог разреда (школска 1870/71. година). Приликом следећег сусрета Томандл му је показао оцене и имена ученика које је преписао из *мајнице*. Предић је са великом радозналешћу читао своје оцене и присећао се својих школских другова.¹⁷⁴

Name und Alter des Schülers	Vaterland, Geburtsort, Wohnung	Name, Stand, Wohnort des Vaters oder Vormundes
25. J. Friedic 11 no 5 26. November 1857	Sanat Belovot Belovot	Falvor Friedic Offenman Belovot

Слика 8. Предић у уписници бр. 90 (ИАП).

Прве ученице које проналазимо у уписницама Више реалне школе, биле су Софија Книр и Ема Цимра.¹⁷⁵

Михајло Пупин је после завршеног четвртог разреда панчевачке Главне школе, школовање наставио у Панчеву, у Вишој реалној школи. У њој се будући велики научник, изумитељ, показао и као уметник. У јулу 1870. године у школи је отворена изложба слика, а међу ђацима чије су слике најбоље помиње се и ученик другог разреда,

172 *Außerordentlich Uroša Predića: 1857-1953*, приредио Дарко Гарић (Београд: Карић фондација, 2003), 10, 46-47.

173 Арпад Лебл и др, *нав. дело*, факсимил писма.

174 Миховил Томандл, *Моји сусрећи са Урошем Предићем* (Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2010), 89-91.

175 Софија је била ћерка професора Јозефа Книра и у уписници је наведено да је рођена 7. априла 1856. године, у Бечу. Пре Више реалне школе завршила је девојачку Вишу школу у Панчеву. У другом семестру јој нису уписане оцене и извесно је да се исписала. Била је римокатоличке вере. Ема Цимра је рођена у Панчеву 1855. године, како је наведено у уписници Више реалне школе за први разред, школске 1870/71. године. Отац јој је био Михаило Цимра, *regimentspaliер*з Панчева.

Пупин из Идвора.¹⁷⁶ Пупин у својој аутобиографији пише о свом школовању у Реалној школи. Много пута је поменуо учитеље, проту Живковића и Коса који га је чак позвао и у своју кућу. Тамо је Пупин затекао неколико његових колега и то је забележио у аутобиографији: *Један од њих је био и мој пријатељ, пријатељ-писник а други је био мађарски лушерански свештеник који је веома добро говорио српски а у Панчеву је био познати по свом беседничком.*¹⁷⁷ Прота песник је свакако био Живковић, а други је извесно био Јохан Шнебергер. Пупин је због иступа против цара и Монархије, 1872. године био пред избацивањем из школе али је уз залагање професора Коса и Живковића то избегнуто. Међутим, Пупин ће после тога отићи из Панчева и школовање наставити у Прагу.¹⁷⁸

Name und Alter des Schüfers	Vaterland, Geburtsort, Wohnung	Name, Stand, Wohnung des Vaters oder Vormunders
<i>Pupin Mihajlo</i> <i>26. November 1854</i>	<i>Milobrodzanci, Slaven</i> <i>Slaven</i>	<i>Prota Pupin</i> <i>Prague, Slaven</i>
I. Semester.		
Sittliches Betragen	<i>lobenswert</i>	
Leib	<i>und thätig</i>	
Religionslehre	<i>ausgeübt</i>	
Deutsche Sprache	<i>besonders gut</i>	
Serbische Sprache	<i>ausgeübt</i>	

Слика 9. Пупин у уписници бр. 89 (ИАП).

Ученици ове школе били су и: Арон Деспинић, Јован Смедеревац, Светозар Арсенијевић, Коста Костић,¹⁷⁹ многи чланови породица Јагодић, Бахман, Ђурчин, Коко, Граф¹⁸⁰ и многи други.

176 „Изложба цртежа у реалци“, *Панчевац*, 19.7.1870.

177 Mihajlo Idvorski Pupin, *nav. delo*, 36.

178 Драгомир Мартиновић, Драгољуб Цуцић, *nav. delo*, 13.

179 Светозар Арсенијевић (1856-1891) из Делиблата, песник. Коста Костић (1859-1884) из Баваништа, аутор више песама, хумористичких приповетки, књига. Више о њима: „Биографски речник писаца из Панчева“, у: *nav. delo*, 554, 611-612.

180 Поред синова Адолфа Графа, ученици ове школе били су и синови апотекара Вилхелма Хермана Графа Јован Павле и извесно Лудвиг Вартоломеј Граф. Јована проналазимо у уписници за трећи разред школске 1870/71. године (у истом разреду је и Пупин). Лудвига проналазимо у уписници за четврти разред Главне школе, школске 1859/60. године. Извесно је да је школовање наставио у Панчеву у Нижој реалној школи, како се и наводи у појединим изворима (<https://kulturportal-west-ost.eu/biographien/graff-edler-von-pancsova-ludwig-bart-holomaus-2> (преузето 2.7.2018)) али његово име нисмо пронашли у сачуваним/доступним уписницама.

IX. Verzeichnis

derjenigen Schüler, welche am Schlusse des II. Semesters die „Erste Klasse mit Vorzug“ erhielten.

In der I. Klasse:

1. Antbula Johann aus Belgrad.
2. Lorenz Karl aus Orsova.
3. Gerber Friedrich aus Mitrovitz in der Militärgrenze.
4. Klides, Manojlo aus Belgrad.
5. Bekić Georg aus Neusatz in Ungarn.
6. Querfeld Wilhelm aus Pančova.
7. Nenin Peter aus Temesvar.
8. Svirčev Simoon aus Crepaja in der Militärgrenze.
9. Kermentić Josef aus Pančova.

In der II. Klasse:

1. Marković Miloš aus Margitica in der Militärgrenze.
2. Velimirović Emil aus Oravica in Ungarn.
3. Lang Johann aus Weiskirchen in der Militärgrenze.
4. Šajković Vladimir aus Pančova.
5. Jost Karl aus Weiskirchen in der Militärgrenze.
6. David Alois aus Esseg in Slavonien.
7. Athanaeković Basil aus Pančova.

In der III. Klasse:

1. Mandrino Georg aus Kilsura in Makedonien.
2. Petrović Demeter aus Pančova.
3. von Domitrović Armin aus Ohaba in der Militärgrenze.

In der IV. Klasse:

1. Galambos Alexander aus Pančova.
2. Lorenz Johann aus Rothenthurn in Siebenbürgen.

In der V. Klasse:

1. Baselli Viktor, Freiherr von Süssenberg, aus Orsova.
2. Pavlović Lazar aus Noudorf in der Militärgrenze.
3. Herde Josef aus Pančova.
4. Martini Karl, Ritter von, aus Teregova in der Militärgrenze.
5. Pechan Alois aus Pančova.

In der VI. Klasse:

1. Baselli Johann, Freiherr v. Süssenberg, aus Semlin.
2. Nikolić Emanuel aus Hancu in der Militärgrenze.
3. Krzyvon Gustav aus Bestvin in Galizien.

Слика 10. Ученици који су на крају друге семестра школске 1867/68. године имали Erste Klasse mit Vorzug, односно најбољу оцену. 181

Закључак

У раду смо обухватили све учитеље Ниже, као и Више реалне школе у периоду од 1851. до 1872. године. Њих можемо поделити у две несразмерне групе. Једну би чинили вероучитељи за православне ученике и учитељи српског језика, који су били православне вере и већином из Панчева. Другу групу чине сви остали, који су већином били

181 Fünfter Jahresbericht über die Kaiserl. Königl. Oberrealschule in der Militärgrenz-Communität Pančova : für das Studienjahr 1868 (Wien: A. Pichler's Witwe und Sohn), 36.

римокатолици и који су долазили из разних крајева Хабзбуршке монархије. Учитељи, осим што су преносили ученицима знање из својих предмета, свакако су им преносили и делић свог менталитета, културе места из којег су долазили. Учитељи су били под надзором више органа и могли су бити и кажњени, премештени по казни али су такође могли и напредовати у служби и бити награђени. Осим рада у Реалној школи, радили су и у многим другим школама, држали јавна предавања, писали књиге и чланке, уређивали часописе, новине. Због ограниченог простора, нисмо могли наводити све податке о појединим учитељима које смо пронашли, већ само оне које смо сматрали важним. Са друге стране, нисмо пронашли све важне податке о појединим учитељима и надамо се да ће наредна истраживања то постићи. Како је мобилност учитеља тада била велика, сматрамо да ће подаци изнети у нашем раду, бити од значаја и за радове са сличном тематиком у многим другим местима, у којима су радили учитељи, који су радили и у Панчеву.

Наглашавамо да нисмо могли у раду обухватити све важне ученике ове школе, јер их је било много. Ученици су долазили из разних крајева Монархије, али и из других земаља, посебно из суседне Кнежевине Србије. У складу са тим, као што је случај и са учитељима, и ученици су били различитих националности, вероисповести. Највише је било Срба а потом Немаца и осталих. Поред ученика, пронашли смо и неколико ученица, четири у Нишој и две у Вишој реалној школи. Биле су римокатоличке вере. Могуће да их је било још, али немамо све уписнице на располагању да то утврдимо. Ова школа је свакако оставила велики печат на своје ученике. То доказују аутобиографије Предића и Пупина који су се често присећали својих школских дана, својих учитеља и школских другова. У школи су се могли упознати и упознавали су се многи ученици који ће касније постати славни. Та познанства ће касније бити важна и када је њихова делатност у питању. Поре тога, у школи су могли стећи неопходно знање за наставак школовања.

Током нашег истраживања нисмо пронашли многе уписнице Реалне школе и није нам позната њихова судбина. Надамо се да ће, уколико нису уништене, бити пронађене и стављене на располагање истраживачима. Такође, надамо се да ће и судбина Предићевих скица бити расветљена.

Извори

Историјски архив у Панчеву:

- Ф. 4 Магистрат муниципалног града Панчева
- Ф. 12 Збирка докумената о политичким збивањима и личностима из културног и научног живота Панчева (1854-1970),
- Ф. 13 Гимназија „Урош Предић” – Панчево (1863-1964)

Објављени извори

1. Аутобиографија Уроша Прегућа: 1857-1953, приредио Гарић Дарко. Београд: Карић фондација, 2003.
2. Сувај Антун, *Грађа за повјест школства краљевине Хрватске и Славоније од најстаријих времена до данас*, IV, V, VI. Загреб: Трошак и наклада Кр. хрв.-слав.-дalm. зем. владе, Одјела за богошт. и наставу, 1910.
3. Pupin Mihajlo Idvorski, *Sa pašnjaka do naučenjaka*. Београд: Фонд „Младен Селак“ – млади проналазач, 2014.

Електронски извори

https://books.google.rs/books?id=CJoGXu_uSjAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false

<https://www.zeller.de/de/kuenstlerindex/char/s/>

<https://kulturportal-west-ost.eu/biographien/graff-edler-von-pancsova-ludwig-bartholomaus-2>

Штампа

Панчевац (1869-1872)

Литература

1. Живановић, Милан, *Лазин крос живоју уз нос: сто седамдесет година од рођења и сто година од смрти Лазе Косића: 1841-1910*. Нови Сад: Тиски цвет, Прометеј, 2010.
2. Ковачевић, Душко М. *Васа Живковић: живи, рад и његово*. Београд: Народна библиотека Србије; Народна библиотека „Вељко Влаховић“ Панчево; Нови Сад: Матица српска; Војвођанска академија наука и уметности, 1990.
3. Конески, Никола, „Учитељи и ученици ‘Главне школе’ у Панчеву од 1853. до 1871. године“, у: *Гласник музеја Баната: Прилози за науку, уметност и културу*, бр. 19 (2017).
4. *Исти*, „Ученици из Беле Цркве који су се школовали у Панчеву у периоду од 1853. до 1873. године“, у: *Бела Црква и Банат: зборник текстових извода обележавања 300 година од оснивања Беле Цркве као савремене града*, ур. И. Вокоун, (Бела Црква: Народна библиотека, 2018)
5. *Књижевна биографија Панчева*, ур: Миодраг Матицки. Панчево: Градска библиотека Панчево, Институт за књижевност и уметност Београд, 2001.
6. Лебл, Арпад и др, *Панчевачка гимназија 1863/64-1963/64*, ур: Стојан Трумић. Панчево: Гимназија „Урош Предић“, 1964.
7. Малетин-Авакумовић, Каћуша, „Постанак и развој земунске гимназије до 1941. године“, у: *Годишњак града Београда*, књ. IX-X (1962-1963).
8. Мартиновић, Драгомир, Џуџић Драгољуб, *Научник, професор, изумитељ и родољуб - Михајло Идворски Пупин: илустрирана монографија*. Идвор: Дом културе „Михајло Пупин“, 2017.

1. Милекер, Срећко, *Историја банатске војничке границе: 1764-1873* (репринт из 1926). Панчево: Историјски архив у Панчеву, Књижара Прота Васа, 2004.
2. Сеги Ласло, *Студенти са данашње територије Војводине на европским универзитетима 1338-1919*. Нови Сад: Архив Војводине, 2010.
3. Спасовић, Ивана Б, *Банатска војна граница и њено укидање 1872. године*. Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2004.
4. Спасовић, Ивана Б, *Златна вредне: Образовање женске деце у Јужном Банату од 1874. до 1918. године*. Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2014.
5. Todorović, Milan, Heš Elza, „Istorija škola u Pančevu u XVIII i XIX veku”, I, *Informator* 21(1987).
6. Томандл, Миховил, *Споменица Панчевачкој српској црквеној певачкој друштва: 1838-1938; Програма прославе стогодишњице*, Панчево: Историјски архив у Панчеву; Српско црквено певачко друштво, 2008.
7. *Историја, Моји сусрети са Урошем Предићем*. Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2010.
8. Швалм, Георг, *Историја Евангелистичке црквене општинe АВ у Панчеву*. Панчево: Историјски архив у Панчеву, 2018.

Школски извештаји:

1. *Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Steyr*, 1913.
2. *Fünfter Jahresbericht über die Kaiserl. Königl. Oberrealschule in der Militärgrenz-Communityt Pančova : für das Studienjahr 1868*. Wien: A. Pichler's Witwe und Sohn.

Скраћенице

ИАП – Историјски архив у Панчеву
 Маг - Магистрат муниципалног града Панчева

Захваљујемо на помоћи и подршци сарадницима Историјског архива у Панчеву, посебно Маји Пујин и Бојани Цветановић. Захваљујемо и др Ивани Спасовић на подршци и указаној части да буде рецензент нашем раду.

TEACHERS AND STUDENTS OF LOWER / HIGHER REAL SCHOOL IN PANČEVO FROM 1851 TO 1872

The paper deals with all the teachers who worked in the Lower and Higher Real School in Pančevo in the period from 1851 to 1872. The most important biographical data of these teachers are given, as well as the data of the course of work in Pančevo. Also, many of the students of this school are included in the paper, those students who later became “great” people, who overcame their local frameworks by their deeds and works. Among the multitude of such students, the work devotes special attention to Laza Kostić, the Jovanović brothers, Svetozar Ivačković, Mita Petrović, Mita Topalović, Đorđe Vajfert, Uroš Predić, Mihajlo Pupin and the others.